2 LITEVSKÉ KONSONANTY (SOUHLÁSKY)

2.1 Znělé a neznělé souhlásky

j	l	m	n	r	b	d	g	z	ž	h	v	c	č
–	–	–	–	–	p	t	k	s	š	ch	f	dz	dž

buvo (*byl*) ***t***u (*ty*) se***k***a (*sleduje*) ***š***ilas (*bor*)
puvo (*hnil*) ***d***u (*dva*) se***g***a (*zapíná*) ***ž***ilas (*šedivý*)

Asimilace (spodoba) znělosti: b, d, g, z, ž ↕ p, t, k, s, š

znělost → neznělost
dir***b***a (*pracuje*) → dir***b***ti [dir***p***ti] (*pracovat*)
veža (*veze*) → vežti [ve***š***ti] (*vézt*)
au***g***a (*roste*) → au***g***ti [au***k***ti] (*růst*)

neznělost → znělost
su***k***a (*kroutí*) → su***k***davo [su***g***davo] (*točil*)
li***p***a (*leze*) → li***p***davo [li***b***davo] (*lezl*)
ne***š***a (*nese*) → ne***š***davo [ne***ž***davo] (*nosil*)

2.2 Měkkost (palatalizace) a tvrdost souhlásek

Všechny litevské souhlásky mohou být měkké a tvrdé. Výjimku tvoří „j“, které je vždy měkké.

2.2.1 Poziční tvrdost:

Souhláska je tvrdá před zadními samohláskami (vokály), včetně dvojhlásek ai, au, uo; al, am, an, ar; ul, um, un, ur.

C + V(a) → CV(a)

galva (*hlava*), vaikas (*dítě*), baltas (*bílý*), duona (*chléb*), šoka (*tančí*), rodo (*ukazuje*)

2.2.2 Poziční měkkost:

Souhláska je měkká před předními samohláskami, včetně dvojhlásek ei, ie; el, em, en, er; il, im, in, ir.

C + V(i) → C'V(i)

pilis (*hrad*), pienas (*mléko*), mes (*my*), nervinti (*znervózňovat*), dėdė (*strýc*)

2.2.3 Nepoziční měkkost

Souhláska může být měkká také před zadní samohláskou (včetně dvojhlásek ai, au, uo; al, am, an, ar; ul, um, un, ur). Tato měkkost nesouvisí s pozicí souhlásky; označujeme ji písmenem „i“, které se vloží mezi souhlásku a samohlásku.

C + V(a) → C'iV(a)

kau***l***ų X	***ki***au***li***ų	ra***š***au X	ra***ši***au
(*kostí*, g. pl.)	(*sviní*, g. pl.)	(*píšu*, přít.č.)	(*psal jsem*, min. č.)

2.3 Písmeno „i“ má v litevštině dvojí uplatnění: označuje samohlásku [i], anebo je znakem pro palatalizaci (měkkost) souhlásek. Jako znak pro palatalizaci se toto písmeno „nevyslovuje“, pouze změkčuje před ním stojící souhlásku. Příklady:

„i“ jako samohláska: p***i***l***i***s (*hrad*), tu es***i*** (*ty jsi*), Ček***i***ja, p***i***rmas (*první*), p***i***lkas (*šedý*), ***i***stor***i***ja (*historie*)

„i“ jako znak pro palatalizaci: š***i***aurė [š´æure:] (*sever*), k***i***aulė [k´eule:] (*svině*), l***i***audis [l´æudis] (*národ*), l***i***ūdnas [l´u:dnas] (*smutný*), s***i***ūlas [s´u:las] (*nit*)

Písmeno „i“ jako samohláska + „i“ jako znak pro palatalizaci se nikdy nevyskytují ve stejných pozicích:

1) „i“ jako znak pro palatalizaci nikdy není na začátku ani na konci slova; v těchto pozicích označuje „i“ vždy samohlásku, proto se také vyslovuje (např. ***i***storija, tu es***i***);
2) „i“ jako samohláska se nikdy nevyskytuje mezi souhláskou a samohláskou; v těchto pozicích je „i“ vždy znakem pro palatalizaci, proto se nevyslovuje (např. š***i***aurė, s***i***ūlas).

Existují dvě výjimky:
a) Kombinace „souhláska + ie“, např. pienas (*mléko*), miegas (*spánek*)**. „i“ je zde součástí dvojhlásky „ie“, nikoliv znakem pro palatalizaci.**
b) Při setkání dvou samohlásek na hranici slabik čteme „i“ jako samohlásku, např. šiitas [ši-i-tas] (větev muslimů), pianinas [pi-a–ni-nas] (*piáno*)**.**

2.4 **Cvičení.** Určete, zda písmeno **i** v následujících slovech označuje samohlásku, nebo znak pro palatalizaci.

1. ilgas (*dlouhý*), 2. toli (*daleko*), 3. žiaurus (*krutý*), 4. šilta (*teplá*), 5. Vilnius, 6. meilė (*láska*), 7. kiaušas (*temeno*), 8. siūlo (*nabízí*), 9. jis (*on*), 10. pilnas (*plný*), 11. žiogas (*luční koník*), 12. žiema (*zima*), 13. sriuba (*polévka*), 14. sliekas (*žížala*), 16. kirmėlė (*housenka*).

2.5 Palatalizace souhláskových skupin

Měkkost se vždy týká celé souhláskové skupiny v slabice:

šnekėti (*hovořit*), ga***ndr***elis (*mládě čápa*), ***pl***iau***pt***i (*hodně pršet*)

2.6 „*č*“ a „*dž*“ v litevštině

Poziční měkkost/tvrdost se u souhlásek „t“ a „d“ uplatňuje stejně jako u ostatních:

til***t***as (*most*) ***d***e***d***a (*klade*)

Nepoziční měkkost „t“ a „d“ způsobila vznik hlásek „č“ a „dž“: měkké „t“ se před zadní samohláskou proměnilo v „č“, měkké „d“ v „dž“:

t→č: skai***t***ė → skai***č***iau (četl/a) (četl/a jsem)

d→dž: žai***d***ė → žai***dž***iau (hrál/a) (hrál/a jsem)

Příklady proměn t→č a d→dž při ohýbání slov:

(užovka)	(kohout)	skaityti, skaito, skaitė *(číst);*		gydyti, gydo, gydė *(léčit)*
N. žal***t***ys	gai***d***ys	aš	skai***č***iau	gy***dž***iau
G. žal***č***io	gai***dž***io	tu	skai***t***ei	gy***d***ei
D. žal***č***iui	gai***dž***iui	jis, ji	skai***t***ė	gy***d***ė
A. žal***t***į	gai***d***į			

2.7 Litevská slabika

Litevská slabika povinně obsahuje alespoň jednu samohlásku. Vytvářet slabiku mohou také dvojhlásky a jednotky „samohláska + souhláska“ (al, am, an, ar, …).

Samotná souhláska slabiku netvoří. Litevština nevytváří slova typu krk, vlk, Brno.

Slabika je dlouhá, pokud obsahuje dlouhou samohlásku, dvojhlásku nebo jednotku „samohláska + souhláska“. Slabika je krátká, pokud obsahuje krátkou samohlásku.

3.1 PROZODICKÉ VLASTNOSTI LITEVŠTINY

Přízvuk

Litevský přízvuk je volný: může být na kterékoliv slabice. Poloha přízvuku se během ohýbání může měnit, a tyto proměny jsou pak individuální vlastností dotyčného slova, nikoliv ohýbacího vzoru, ke kterému ono slovo patří.

stalas (stůl)	*kamienas (kmen)*	*žuvis (ryba)*
N. **sta**-las	ka-**mie**-nas	žu-**vis**
G. **sta**-lo	ka-**mie**-no	žu-**vies**
D. **sta**-lui	ka-**mie**-nui	**žu**-viai
A. **sta**-lą	ka-**mie**-ną	**žu**-vį
I. sta-**lu**	ka-**mie**-nu	žu-vi-**mi**
L. sta-**le**	ka-**mie**-ne	žu-vy-**je**
V. **sta**-le	ka-**mie**-ne	žu-**vie**

daryti, daro, darė (dělat)	*duoti, duoda, davė (dát)*
aš dar-**au**	**duo**-du
tu dar-**ai**	**duo**-di
jis, ji **da**-ro	**duo**-da

Poloha přízvuku je zásadním faktorem litevského slova a má fonologickou funkci, tzn. že se slova můžou lišit pouze polohou přízvuku – přízvuk je v litevštině **významotvorný**.

giria (*chválí*) gi**ria** (*les*)
kasa (*ryje*) ka**sa** (*cop*)
karti (*věšet*) kar**ti** (*hořká*)

Intonace

- způsob artikulace dlouhých přízvučných slabik

Intonace je také **významotvorná**. Rozlišujeme intonaci stoupavou a klesavou.

Akutová (klesavá) intonace: šaaauk (*střílej*); laaauk (*čekej*); kaaaltas (*dláto*)

Cirkumflexová (stoupavá) intonace: šauuuk (*křič*); lauuuk (*přič*); kallltas (*vinen*)

Příklad: šauk; lauk; kaltas

Akut: šaaauk (*střílej*); laaauk (*čekej*); kaaaltas (*dláto*)

Zápis: šáuk; láuk; káltas

Cirkumflex: šauuuk (*křič*); lauuuk (*plešať*); kallltas (*vinen*)

Zápis: šaũk, laũk, kal̃tas

POZOR. Krátká slabika může nést přízvuk, ale nemá žádnou intonaci. K zápisu se v tomto případě používá znak „gravis“, např.: rankà (*ruka*).

3.2 DIALOGY:

Laba diena! (Labà dienà) Labas! (bas) Sveikas! (kas) Sveika! (Sveikà) Sveiki! ( ) Sveikos! (kos) Labas rytas! (tas) Labas vakaras! (karas)	Mano vardas... (das) Mano pavardė... ( ) Aš esu... ( )	Koks Jūsų vardas? ( ) Kokia Jūsų pavardė? ( ) Koks tavo vardas? ( ) Kokia tavo pavardė? ( ) Kuo Jūs vardu? ( ) Kuo tu vardu? ( )	Iki pasimatymo! (tymo) Viso gero! (ro) Viso labo! (bo) Sudie! (Sudiẽ) Iki! (I) Labanaktis! (naktis)

3.3 Časování sloves – indikativ praesens (přítomný čas), typ „-a“

Schéma:
kmen přítomného času + koncovky: (aš) **-u** (mes) **-ame**
(tu) **-i** (jūs) **-ate**
(jis, ji/jie, jos) **-a**

Příklad:
kalbėti, **kalba**, kalbėjo (*mluvit*)
kalb-a

aš	kalbu (= kalb+u)	mes	kalbame (kalb+ame)
tu	kalbi (=kalb+i)	jūs	kalbate (kalb+ate)
jis, ji	kalba (=kalb+a)	jie, jos	kalba (kalb+a)

dirbti, dirba, dirbo (pracovat)
studijuoti, studijuoja, studijavo (studovat)
eiti, eina, ėjo (jít)

3.4 Zápor „ne-“

kalbėti → nekalbėti (nemluvit)
aš nekalbu (nemluvím), nedirbu (nepracuju), nestudijuoju (nestuduju)

!!! Zapamatujte si negativní formy slovesa „být“:

aš	**nesu**	mes	**nesame**
tu	**nesi**	jūs	**nesate**
jis, ji	**nėra**	jie jos	**nėra**